

O‘Rta Asrlar Ingliz Ritsarlik Romanlarida Siyosiy-Ijtimoiy Muammolar Tasviri

Durdona Boychayeva¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada ritsarlik romani o‘rta asrlarda butun Yevropada keng tarqalganligi va o‘z davrining siyosiy-ijtimoiy muammolarini yoritganligini talqin qiladi. Bu janr shimoliy Fransiyada XII asr o‘rtalarida paydo bo‘lgan. Ingliz ritsarlik romanlarining paydo bo‘lishining ilk bosqichlarida skandinavlarining ta’siri katta seziladi. “Daniyalik Xavelok” ritsarlik romani XIII asr oxirlariga mansub bo‘lib, asosiy mavzu haydaliq va qaytish motivi bilan bog‘liq. Ushbu asar o‘rta asrlar ingliz jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlar tasvirlangan ilk ritsarlik romanidir. O‘z davrining boshqa ritsarlik romanlaridan farqli o‘laroq “Daniyalik Xavelok” romani ijtimoiy roman bo‘lib, qirollarning ilohiy huquqi va turli tabaqalar o‘rtasidagi munosabatlar haqida hikoya qiladi.

Kalit so‘zlar: “Xavelok”. “Qirol Artur”. “Ser Izumbras”. motiv, skandinav, siyosiy-ijtimoiy, obraz, qasos, adolat, haydaliq va qaytish motivi, qadriyat, realizm.

Ma’lumki, ingliz ritsarlik romanlarining paydo bo‘lishining ilk bosqichlarida skandinavlarining ta’siri katta seziladi. “Daniyalik Xavelok” ritsarlik romani XIII asr oxirlariga mansub bo‘lib, asosiy mavzu haydaliq va qaytish motivi bilan bog‘liq.

Angliya qiroli Atelvold vafotidan oldin o‘z o‘rniga Kornuoll grafi Gudrichni regent etib tayinlaydi. Qirol vafot etgach, makkor Gudrich qirolning qizi Goldeborani zindonband etadi va Angliya boshqaruvini o‘z qo‘liga oladi. Shu orada Daniya qiroli ham vafot etadi. O‘lim oldidan o‘zining uch farzandini va hokimiyatni graf Godarga ishonib topshiradi. Gudrich kabi Godar ham o‘z qasamyodini buzib, qirolning ikki qizini o‘ldiradi va baliqchi Grimga o‘g‘il farzand – Xavelokni dengizga cho‘ktirishni buyuradi.

Grim Xavelokni o‘z uyiga olib keladi. U Xavelok uxlayotganida og‘zidan taralayotgan ilohiy nurni ko‘rib qoladi, bundan tashqari bolaning yelkasida qirollik xoli borligini ko‘radi. U bolaning Daniya qiroli vorisi ekanini tushunib yetadi va uni o‘ldirmaslikka va qutqarib qolishga qaror qiladi. U oilasi va Xavelokni olib Linkolnshirga ketadi. Ocharchilik yillarida u Xavelokni shaharga jo‘natadi. Xavelok u yerda Gudrichning qal’asida ish topadi. Bir kuni Gudrich shaharda o‘yin uyushtiradi va unda Xavelok tosh otish bo‘yicha g‘olib bo‘ladi. Xavelokni quyi tabaqadan chiqqan deb o‘ylagan Gudrich uni qirol qizi Goldeboraga uylantirishga qaror qiladi. Goldeboraning qarshiligiga qaramay ikkisini nikohlashadi va ular Grimning uyiga qaytishadi. Bu vaqtda Grim o‘lgan edi. Xavelok va Goldeborani uning bolalari kutib olishadi.

Bir kuni tunda Goldebora Xavelokning siridan voqif bo‘ladi. Ilohiy ovoz unga Xavelokning Angliya va Daniya qiroli bo‘lishini bashorat qiladi. Goldeboraning taklifiga ko‘ra ikkovi Grimning bolalarini olib Daniyaga jo‘nashadi. Daniyada kiborlar uning voris ekanidan xabar topishadi va Godar o‘limga hukm etiladi. Xavelok singillari qasosini oladi. Bu yerda tartib o‘rnatgach, Xavelok Angliyaga yo‘l oladi. U yerda Gudrich va uning qo‘shini o‘rtasida jang bo‘ladi. Urushda Xavelok qo‘shinining qo‘li baland keladi. Ingliz xalqi Goldeborani o‘z qirolligini sifatida kutib olishadi. Xavelok va Goldebora uzoq vaqt mamlakatni boshqarib, baxtli hayot kechirishadi. Aksariyat olimlar “Daniyalik Havelok”

¹ Namangan Davlat chet tillar instituti Mustaqil tadqiqotchi

romanining yozilishini XIII asr oxiriga, 1280-1290 yillarga to'g'ri keladi va uni ingliz-norman manbalarining qayta ishlangani deb hisoblashadi.²

“Daniyalik Havelok”da bosh qahramon obrazi butun asar davomida markaziy rol o'ynaydigan romantik qahramon haqida hikoya qilinadi. Romanda yaqqol takrorlanuvchi qurilmalar — uxlab yotgan qahramonning og'zidan porlayotgan g'ayritabiiy yorug'lik va uning yelkasidagi xoch shaklidagi tug'ilish belgisi hikoyaning hal qiluvchi lahzarida uch marta takror namoyon bo'ladi: Grim hali bolaligida uni o'ldirmoqchi bo'lganlarida; u Goldeboraqa majburan uylanganida; va u Daniyada graf Ubbening uyida tunaganida. Havelokning jismu jasadi nafaqat yuqorida aytib o'tilgan ilohiy xislatlar bilan ajralib turadi, balki uning bo'yi atrofidagi boshqa erkaklarga qaraganda sezilarli darajada balandroqdir ham. Injilda tasvirlangan Shoh Saul singari, u olomondan gavdasining ulkanligi bilan ajralib turadi, uning shohona odatilari ham uni oddiy odamlardan ajratib turadi. Havelok oddiy odamlarga qaraganda ko'proq ovqat yeydi, bu esa qahramonni ko'proq ishlashga va “zini asrab olgan oilasini boqishga hissa qo'shishga undaydi. Ammo o'ziga e'tibor qaratmaslik uchun oddiy odamlar orasida ishlab, tanasini niqob ostida yashiradi. Uning niqob ostida asliyatini yashirishi Tomas Malorining “Arturning o'limi” (*Le Morte d'Artur*) asaridagi ser Garet obrazini eslatadi.³ Uning jismoniy kuchi butun hikoya davomida qayta-qayta eslatib turiladi. U mashhur kurash va tosh otish musobaqalarida g'alaba qozonib, Linkoln aholisining hurmatini qozonadi. U jangda, hattoki an'anaviy qurollangan raqiblarga qarshi noan'anaviy qurollardan - boltadan tortib to to'qmoqgacha - eshik ramkasigacha foydalanganda ham kuchli. “Qirol Xorn” asarida bosh qahramon Hornning go'zalligi doimo qayd etilgani va maqtovga sazovor bo'lganidek, Havelokning ham g'ayrioddiy jismoniy kuchi va mahorati asar davomida tasvirlab boriladi.⁴

Romandagi muhabbat chizig'i boshga ritsarlik romanlaridagi kabi emas. Zero Xavelok va Goldebora o'rtasidagi muhabbat rishtalari ular turmush qurganlaridan keyin paydo bo'ladi. “Qirol Xorn” va “Ser Izumbras” kabi ingliz ritsarlik romanlarida bosh qahramon o'z qirolligi, mol-mulki bilan birgalikda sevgan ayoli uchun ham kurash olib boradi. Havelok va Goldebora munosabatlari kitobxon tomonidan kutilgan ishqiy sarguzashtni namoyon qilsa-da, ularning nikohi romantik sevgidan emas, balki zaruratdan tug'iladi; bu ularning qonuniy merosni qaytarib olishga intilishlariga qonuniylik beruvchi ijtimoiy va siyosiy ittifoqni yaratadi.

Godard va Godrichga qarshi jangda Havelok qasoskorlik qiladi va lekin shu bilan birga adolat tuyg'usini namoyon etadi. U hech ikkilanmay Godardni narigi dunyoga jo'natadi; ammo, Godrich masalasi boshqa strategiyani talab qilardi, zero unga qirol Athelvoldning shaxsan o'zi tomonidan qizi ustidan nazorat berilgan ingliz zodagonidir. Shubhasiz, bu Havelokning rahm-shafqat taklifida inobatga olinadi. Ammo tavba qilmagan Godrich taklifni rad etsa, u xiyonatkor harakatlarining qonuniy oqibatlariga duch kelishi kerak edi va shunday ham bo'ladi oxir-oqibat. Havelokning bu boradagi harakatlari romantik ritsarlik kodeksi bilan emas, balki o'zi qabul qilgan xokimiyatning ijtimoiy tartibini himoya qilish va ingliz xalqining qadriyatlarini qo'llab-quvvatlash istagi bilan bog'liq. Romanda, J.Xalverson ta'biri bilan aytganda, yuqoriga intilayotgan “farovon, mehnatkash o'rta qatlam”ning xohish-istaklari ifodalanganining sabablaridan biri ham shunda.⁵ Havelokning nafaqat o'zini, balki asrab olgan oilasini va keyinchalik butun jamiyatni qo'llab-quvvatlash istagi bilan namoyon bo'lgan mehnat axloqi "hamma odamlar yaxshilik va adolat tuyg'usini baham ko'radigan birdamlik mafkurasiga va jamiyatdagi har bir sinfnig mas'uliyati jamoat tartibiga erishish va saqlashdek umumiy maqsadga hissa qo'shadi”.⁶

²Bell Alexander, ed., *Le Lai D'Haveloc and Gaimar's Haveloc Episode* (Manchester: University of Manchester Press, 1925).

³ Hoffman Donald G., "Malory's Cinderella Knights and the Notion of Adventure," *Philological Quarterly* 67 (Spring 1988), 145-56.

⁴ Ramsey Lee C. *Chivalric Romances: Popular Literature in Medieval England* (Bloomington: Indiana University Press, 1983), p. 36.

⁵ Halverson J. Havelok the Dane and Society // *Chaucer Review* 6 (1971), 142-151.

⁶ Crane Susan. *Insular Romance: Politics, Faith, and Culture in Anglo-Norman and Middle English Literature* (Berkeley: University of California Press, 1986), p. 47.

“Daniyalik Havelok” haqida gapirganda, “Qirol Xorn”ni eslatib o‘tmaslik mumkin emas. Bu ikki roman ko‘pincha taqqoslanadi: ikkala bosh qahramon ham surgun qilingan shahzodalar bo‘lib, yaqinlarini yo‘qotib, og‘ir sinovlardan o‘tadilar, lekin oxirida ular toj, shon-shuhrat va, albatta, go‘zal xonimga ega bo‘ladilar. Biroq, romanlar o‘rtasida juda ko‘p farqlar mavjud. misol uchun, "Qirol Xorn" qahramonning g‘ayrioddiy go‘zalligini ta’riflasa, "Havelok qo‘shig‘i" esa uning kuchi va jangovar jasoratini ulug‘laydi.

Havelok, ehtimol, o‘sha davrning har qanday romanidan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy idealizm mavzularini kundalik hayot haqiqatlari bilan aralashtirib, bir ijtimoiy sinfdan ikkinchisiga osongina o‘tadigan obrazdir. Bu yerda "burjua realizmi" romantik rejim aralash xarakterining bir qismidir. “Daniyalik Xavelok” syujet liniyasida ham boshqa romanlardagi singari qirollik tamg‘asi, og‘izdan nur taralishi kabi g‘alati, g‘ayritabiiy hodisalar bilan ko‘proq quyi tabaqa vakillari bilan sodir bo‘luvchi Linkolndagi dehqon o‘yinlari kabi real voqealar aralashmasi kuzatiladi. Havelok o‘zini burjuazlardan ham pastroqqa qo‘ya oladi. Godrich va Goldebora esa jamiyatning quyi qatlamiga nisbatan nafratlarini o‘zlari qishloqlik deb hisoblagan shahzodaga munosabatlarida namoyish etadilar. Biroq, Havelokning dunyoqarashi boshqacha. Uning roman oxirida mazlumlarni mukofotlashi qirolning quyi qatlamni ijtimoiy takomillashtirishga qaratilgan harakatini ko‘rsatadi: e’tibordan chetda qolishi mumkin bo‘lgan qahramonlar - oshpaz Bertram, baliqchi Grimning qizlari uning aralashuvi bilan olijanob maqomga, yuqori lavozimga erishadilar. Devid Stayns to‘g‘ri ta’kidlaganidek, "Xavelok quyi tabaqalar nuqtai nazarida ideal qirolning timsoli edi".⁷

Xulosa qilib aytish mumkinki, mazkur asar o‘rta asrlar ingliz jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlar tasvirlangan ilk ritsarlik romanidir. O‘z davrining boshqa ritsarlik romanlaridan farqli o‘laroq “Daniyalik Xavelok” romani ijtimoiy roman bo‘lib, qirollarning ilohiy huquqi va turli tabaqalar o‘rtasidagi munosabatlar haqida hikoya qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bell Alexander, ed., *Le Lai D'Haveloc and Gaimar's Haveloc Episode* (Manchester: University of Manchester Press, 1925).
2. Hoffman Donald G., "Malory's Cinderella Knights and the Notion of Adventure," *Philological Quarterly* 67 (Spring 1988).
3. Ramsey Lee C. *Chivalric Romances: Popular Literature in Medieval England* (Bloomington: Indiana University Press, 1983).
4. Halverson J. Havelok the Dane and Society // *Chaucer Review* 6 (1971).
5. Crane Susan. *Insular Romance: Politics, Faith, and Culture in Anglo-Norman and Middle English Literature* (Berkeley: University of California Press, 1986).
6. Staines David. Havelok the Dane: A Thirteenth-Century Handbook for Princes // *Speculum* 51 (1976), 602-23

⁷ Staines David. Havelok the Dane: A Thirteenth-Century Handbook for Princes // *Speculum* 51 (1976), 602-23.

